

УДК 070 (477.83/.86) “1920/1939”: [821.161.2 ”18/19” (032):2]

Василь СТЕФАНІВ

*Кафедра нової та новітньої історії України
Українського Католицького Університету*

**КРИТИКА УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО РУХУ
СТАНИСЛАВІВСЬКИМ ЄПИСКОПОМ ГРИГОРІЄМ
ХОМИШИНИМ І «НОВОЗОРЯНСЬКОЮ ГРУПОЮ»
У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД**

У статті висвітлено позицію єпископа Григорія Хомишина і його однодумців щодо українського інтегрального націоналізму. Основна увага присвячена темі ролі Греко-католицької церкви у складних політичних, міжнаціональних процесах міжвоєнного періоду. Проаналізовано політичні погляди Г. Хомишина.

Ключові слова: *Григорій Хомишин, націоналізм, Греко-католицька церква, політична релігія, ОУН, консервативна ідеологія.*

Позиція єпископа Григорія Хомишина найповніше представлена в його особистих працях, посланнях до вірних, інтерв'ю. Лінію єпископа підтримувала також газета «Нова Зоря», редактором якої був О. Назарук. Г. Хомишин і О. Назарук у своїй суспільно-політичній позиції підтримували ідеї консервативного напрямку, які сформулював В. Липинський.

З цього приводу єпископ опублікував декілька праць та пастирських листів: «Українська проблема» [18], «Про грозу духовної руїни» [20], «Про грозячі небезпеки» [19]. Важливими є його погляди стосовно нації та патріотизму. Г. Хомишин вважав, що «ми всі повинні любити свій нарід, не соромитись його мови, боронити прав свого народу, дбати про його добро, для цього добра працювати, жертвуватися, навіть терпіти» [20, с. 29]. Загалом ці погляди нічим не відрізняються від ідей націоналізму та поглядів католиків-орієнталістів на чолі з А. Шептицьким. Усі політичні сили, які виступали за державотворчу ідею, погоджувалися з думкою В. Липинського, який вважав, що «досвід історії дійсно підтвердив, що нації, де переважають «нейтральні» чи то у внутрішній, чи то в зовнішній боротьбі, неминуче засуджені на смерть і на рабство» [10, с. 41–117]. Липинський, як і Донцов, виступав за те, що для втілення державотворчої ідеї потрібно діяти. Тим часом Г. Хомишин основну причину втрати держави вбачав у слабкій вірі самого українського народу [7, с. 105].

Г. Хомишин, як і А. Шептицький, говорили про благородність, чесність та відповідність «праву Божому» [18, с. 105]. Такий націоналізм автор називав позитивним: «Свій нарід любити нам вже природне право. А коли та любов походить з надприродної віри і любови до Бога, тоді вона є чеснотою і то надприродною...» [18, с. 7]. Іншого типу націоналізму єпископ не сприймає і вважає, що «правдивий, святій і благородній любові свого народу різко протиставляється націоналізм, видумка послідних часів, що ставить нарід як найвищого суверена, ...нехтує незламні засади ...віри,

а ставить свої, людьми видумані звихнені кличі, які вважає догмами і нищить не тільки любов Бога, але й ближніх, бо впроваджує горячку шовінізму і ненависть у відносинах до всіх, котрі не відчиняють сему націоналізму» [18, с. 8].

На відміну від митрополита А. Шептицького Г. Хомишин детальніше досліджував позицію націоналістів. Вважав, що націоналісти мають на меті створення нової релігії: «Тим часом є у нас апостоли, котрі голосять іншу любов свого народу, інший патріотизм. Вони ставлять нарід як найвищу власть» [18, с. 8]. Автор пастирського листа твердить, що тим самим націоналісти змінюють релігію, віру, мораль. Одну з найбільших небезпек єпископ вбачав в тому, що за умови домінування таких поглядів Католицька церква втратить свій авторитет і місце в суспільстві. Хомишин, як і Шептицький, виступав проти саботажних акцій та проти терору і вбивств. Із націоналістами єпископ не погоджувався в головному питанні націоналістичної ідеології – у трактуванні нації як найвищої цінності: «нарід сам у себе не може бути найвищою властю, він так само залежний і підпорядкований Божій найвисшій власті і Божим правом» [18, с. 30]. Як ми вже згадували, націоналісти вважали, що тільки нація та її провідники визначають, які цінності, моральні норми прийнятні. Г. Хомишин вважав неможливим підкорення духовенства націоналістичним ідеям [18, с. 31]. Автор не вірив заявам націоналістів, що вони не відкидають релігії, і звинувачував їх у сектантстві, у поганському патріотизмі та націоналізмі, радикалізмі, а найголовніше – закидав селянство та більшовизм, що веде до духовного знищення народу [20, с. 35]. Підтримуючи консервативну ідеологію, Г. Хомишин ставився до націоналізму як до молодіжного «горячкового» руху, основою якого є «демагогія» [7, арк. 105].

У цьому ж пастирському листі знаходимо думку єпископа щодо походження українського націоналізму. Автор вважав, що вияви «звихненого націоналізму» мали давні корені. Він твердив, що перший, хто просвітив українців у питаннях націоналізму, був Т. Шевченко. Г. Хомишин визнавав заслуги поета перед українським народом, проте вважав, що він «не спрямував своїх ідей у потрібне русло» [20, с. 14]. Католицький єпископ звинувачував Т. Шевченка у висміюванні Церкви як інституції загалом, а особливо католицької [20, с. 14]. Слід наголосити, що Г. Хомишин, висловлюючи докори на адресу поета, не тільки критикував його діяльність, а також розвінчував національного героя, образ якого вже став національним символом для всіх українців, незалежно від місця проживання – сходу чи заходу – чи конфесійної належності. Тим самим єпископ ставив під удар та критику як себе особисто, так і загалом Церкву.

Серед інших автор характеризував М. Драгоманова. Стверджував, що цей громадський діяч – піонер «...своєрідного національного руху...атеїст, і анархіст чистої крові» [20, с. 15]. Третім представником націоналізму «звихненого» вірця, на думку єпископа, став І. Франко, «котрий при своїм великим таланті й енциклопедичній ученості впровадив у нас безбожну матеріалістичну філософію...» [20, с. 15]. Саме цих трьох відомих діячів автор номінував на зачинателів українського націоналізму.

Критикуючи вищезазначені погляди, дії та персоналії націоналістичного руху, єпископ висловлював своє бачення ролі католицьких громадських установ «на тлі звихненого націоналізму» [20, с. 15]. Як і А. Шептицький, Г. Хомишин покладав велику надію на молодь. Для виховання молоді діяли католицькі організації. Єпископ вважав, що «Просвіта» здобула собі „великанський вплив між народом. І треба признати, що вона в початках виконувала дуже велику працю і мала хосенний вплив...» [20, с. 18]. Однак Г. Хомишин у 1933 році, коли був опублікований цей лист, бачив загрозу і в діяльності «Просвіти», оскільки між Церквою та ОУН розпочалася боротьба за молодь. ОУН, на відміну від Церкви, не мала великої мережі громадських установ, тому перехопити в Церкви вплив над широкою мережею установ «Просвіти» означало, по-перше, зменшити вплив Церкви на населення, зокрема на молодь, у великих і малих містах. По-друге, це давало можливість отримати важелі впливу на молодь навіть у більшості віддалених сіл Західної України. Іншим пунктом, де інтереси Церкви та ОУН, перетнулися, стала «Рідна Школа». Г. Хомишин застерігав, що «Рідна Школа» може піти по націоналістичному шляху. Єпископ покладав вину за поширення радикальних націоналістичних настроїв серед молоді на два народи. «Не треба скривати, що обі сторони багато завинили – і Поляки й Українці. Все ще досить часу, щоби зачати нове життя» [17, с. 2].

Протиставляючи свою позицію іншим українським національним організаціям та рухам, єпископ у своїй єпархії створив організацію «Скала». Насамперед «Скала» в межах єпархії мала замінити «Просвіту», осередки якої більшою мірою опікував А. Шептицький, або досить часто на середину тридцятих років вони опинялися під впливом націоналістичного руху. На думку П. Мірчука, «Скала» була подібною до «Просвіти», але «угодовецького напрямку» [13, с. 42]. Самі змагання між різними суспільними рухами та політичними партіями О. Назарук вважав позитивним явищем. На його думку, «факти боротьби за церковно-релігійні справи належать до справів здорових, бо свідачить про зацікавлення підставовими, основними передумовами здоровля народної спільноти» [6, арк. 2–3].

Загалом праця Г. Хомишина «Українська проблема» справді висвітлювала досить багато проблем, які постали перед українським суспільством на початку 1932-го року. Проте вона переповнена суб'єктивним, не завжди до кінця відповідним ставленням станіславівського єпископа до національного та націоналістичного руху. Зокрема, автор часто звертає увагу на особисті прикрощі та образи, що їх на його адресу висловлювали ті чи інші діячі чи сили.

«Українська проблема», за задумом автора, мала б розкрити нагальні проблеми українського галицького суспільства 20–30-х років. Проте Г. Хомишин піддав осуду всі українські партії, окрім католицького організованого руху, зокрема УНО, який він підтримував. Критика з боку греко-католицького єпископа українських партій, які виступали за державницьку ідею, була вигідна польському урядові. Окрім того, критикуючи весь український політикум, Г. Хомишин не пропонував натомість ніяких реальних кроків щодо здобуття українцями своєї держави.

Його ідея обмежувалася лише далекою перспективою. На перший план Г. Хомишин ставив питання порозуміння з Польщею – заради налагодження соціально-побутових умов життя населення, проте нехтував державницькими інтересами. Єпископ виступав за лояльність до Польської держави, закликав, щоб населення контролювало її правові дії. Саме в межах такої Польської держави, вважав Г. Хомишин, мав культурно розвиватися український народ і чекати сприятливого історичного моменту для здобуття суверенітету [18, с. 156]. Таку позицію можна назвати народницькою, оскільки про державну незалежність української нації автор прямо не згадував. Навпаки, від початку 1930-х років станіславівський єпископ намагався всілякими способами порозумітися з польською владою. Ще 1923 р. єпископ Г. Хомишин заборонив семінаристам Станіславівської духовної семінарії брати участь у поході на могили Січових Стрільців, а за непокору із семінарії відрахували 16 студентів [8, арк. 40–42].

Окремі заяви високого церковного достойника стали несподіванкою навіть для польської преси. 23 березня 1931 року польська газета «Щоденний ілюстрований кур'єр» надрукувала звернення єпископа, давши відповідну назву-коментар: «Сенсаційний пастирський лист єпископа Хомишина» [16, с. 1]. Основна думка цього листа: «українці мусять бути лояльними і дожити до могутності Польщі» [16, с. 1]. Важливо зазначити, що заява єпископа була оприлюднена в час загострення українсько-польських стосунків. Сьогодні важко однозначно з'ясувати, якими мотивами керувався Г. Хомишин. Одним із них може бути бажання розрядити напружені стосунки або принаймні вберегти українців від репресій. З іншого боку, така позиція відштовхувала від єпископа національно свідоме суспільство.

Всю українську інтелігенцію єпископ вважав ліберальною, радикальною або атеїстичною [18, с. 41]. Як ми зазначали вище, Шептицький також звинувачував газету «Діло» в ліберальних поглядах, проте не настільки різко, як це робив Г. Хомишин. У своїх працях автор часто звинувачував УНДО та «Діло» в радикалізмі, підтримці підпільних організацій та в організації терористичних акцій. Різким, навіть саркастичним, є висловлювання єпископа про ювілей газети: «Та газета, то стара грішниця, яка зводила і зводить нарід. Вона подібна до тої безсоромної упавшої жінчини, яка по сповненню безсоромного гріха прибирає усміхнений вид лица, немовби нічого злого не вчинила» [18, с. 41]. Цікаво, що автор у праці «Українська проблема» не вказував безпосередньо, який періодичний орган він має на увазі. Лише читаючи працю, з контексту можемо припустити, що йдеться саме про «Діло». Про це також свідчить і той факт, що газету «Діло» було засновано саме 1880 року, і якраз на початку 1930-х, коли єпископ Г. Хомишин писав свою працю, ця газета святкувала свій ювілей. Щодо «Діла» погляди митрополита А. Шептицького та єпископа Г. Хомишина цілком протилежні. Як було зазначено вище, митрополит А. Шептицький у листі до редактора газети «Діло» Д. Левицького визнав «заслуги газети перед народом» [12, с. 817].

Автор «Української проблеми» покладав найбільшу відповідальність у боротьбі зі всіма видами українського ненормального, на його думку,

націоналізму на духовенство. Проте вважав, що духовенство не до кінця виконувало потрібну роль. Він стверджував, що «загал нашого духовенства, якого завданням було струю національного руху справити в правильне русло, а все, що в тім русі негативне, шкідливе, небезпечне, усунути, – не тільки не сповнив сего високого і так конкретного завдання, але навпаки, сам дався пірвати тому нездоровому рухові і стався сліпим вождом сліпців» [18, с. 57].

Варто наголосити, що в праці «Українська проблема» є також важлива інформація, яка проливає світло на взаємини між католицьким табором, що його очолював А. Шептицький, та католицьким напрямом Г. Хомишина. Єпископ Хомишин критикував назву молодіжного руху, який провадив вишкіл молоді в лісах. Учасники цього руху називали себе «Лісовими Чортами». Словесний конфлікт вилився у 1929 році на шпальти промитрополичої газети «Нива». Критикуючи назву та акції «Лісових Чортів», єпископ Г. Хомишин згадував про те, що «Нива» обороняла їхній прапор, трактуючи зображення чорта на цьому прапорі як декоративний елемент [18, с. 39].

Отож погляди католиків-окциденталістів були консервативними й такими, що намагалися поширити вплив ГКЦ на різні сфери життя суспільства, зокрема на політику, через УХО. Хоч у новому часі, у період зростання національних рухів у Центрально-Східній Європі, навіть крайні консерватори, яким, на нашу думку, був Г. Хомишин, не відкидали потреби змін: «Католицька Церква мусить лучити в собі дві характеристичні ціхи: консерватизм, одначе рівночасно й узгляднювати поступ» [18, с. 39].

У контексті нашого дослідження важлива позиція Осипа Назарука, оскільки він був відомим культурним та політичним діячем, а також очолював редакцію «Нової Зорі», яка, як було згадано раніше, висвітлювала позицію католиків-окциденталістів. Крім того, О. Назарука назагал можна вважати виразником поглядів Г. Хомишина, якого він, до речі, часто захищав на шпальтах газети «Нова Зоря». Сам О. Назарук, очоливши «Нову Зорю», став прихильником «інтегральної» католицької концепції єпископа Г. Хомишина [11, с. 94]. Також фінансово газету підтримував однодумець станіславівського єпископа перемишльський єпископ Йосафат Коциловський.

Щодо УНДО позиція О. Назарука теж однозгідна з лінією станіславівського єпископа. Він вважав, що УНДО утворилося внаслідок ненормальних обставин, які створилися після Першої світової війни та після розчарування української галицької інтелігенції в західних демократичних країнах. Штучність та неправильність існування такого політичного утворення, як УНДО, О. Назарук обґрунтовував так: «під оглядом ідеологічним становило воно виїмок між усіма політичними творивами Європи: бо УНДО, як загально відомо, не мало взагалі ніякої ідеологічної, ні навіть не старалося мати, хоч в руках його людей опинилися майже всі фінансові і взагалі господарські установи нашого народу і майже вся його преса» [4, арк. 3].

Щоправда, на відміну від Г. Хомишина, який писав з погляду консервативного й клерикального про ідеологічну несумісність націоналізму та лібералізму з католицьким консервативним світобаченням,

О. Назарук звинувачував УНДО в конкретних діях. Він покладав на об'єднання відповідальність за те, що «по нашій країні покотилася з таємного підземелля кривава філя терору, котра принесла нам без порівняння більше шкоди ніж Полякам» [14, с. 32]. Прокоментувати цей закид автора можна із двох позицій. Назарук міг мати на увазі те, що, за ідеологією націоналізму, потрібно знищувати як зовнішніх, так і внутрішніх ворогів нації. Тут автор міг розуміти те, що вбивства українськими націоналістами українців не загрожували полякам, а лише шкодили самим українцям. Інше, що, безперечно, мав на увазі Назарук, – це те, що дії націоналістів проти поляків викликали протидію польської влади, яка виливалась у загострення стосунків, арешти, акції пацифікації, у закриття українських шкіл. О. Назарук вважав, що терористів перед суспільством виправдовує УНДО [14, с. 33]. Щоправда, стаття О. Назарука була опублікована в 1936 році, а ще 1934 року президія УНДО та Української Парламентарної Репрезентації офіційно та відкрито виступила проти дій ОУН, засудивши окремі пункти її програми діяльності та ідеології. Президія заявила: «під впливом шкідливої, безвідповідальної і безконтрольної діяльності конспіративної Організації Українських Націоналістів (ОУН) анархізується, атомізується і забagnaється щораз більше українське життя...» [9]. Президія також вважала, що «засада перманентної національної революції, акти індивідуального терору... наносять необчислимі шкоди життю і розвиткові української нації» [9]. Окрім цього, президія також виступила проти втягування молоді в підпілля. Тому не до кінця зрозуміла така однозначна позиція О. Назарука щодо УНДО та «Діла». Причин таких звинувачень може бути декілька. По-перше, ідейні розходження. Назарук був консерватором, тому з цієї позиції погляди УНДО видавалися йому надто радикальними, оскільки в УНДО були націоналісти, а також ліберали. Щодо лібералізму як ідеології О. Назарук вважав, що «се найбільш осоружний зі всіх руйнівних рухів», «се хамелеон, що блищить різними красками, а сказати, котра його властива краска, неможливо» [5, арк. 2]. По-друге, «Діло» часто вступало в словесні сутички з позицією «Нової Зорі», що викликало традиційну протидію останньої. По-третє, О. Назарук, критикуючи УНДО, підтримував єпископа Г. Хомишина та захищав його проти постійної критики з боку «Діла». Він навіть закидає УНДО тим, що ця партія не має політичної ідеології і створена лише для захоплення фінансових установ [14, с. 45].

Отже, О. Назарук був послідовником ідеології консерватизму. Його погляди стосовно УНДО подібні до позиції націоналістів. Націоналісти і консерватори вважали, що єдино правильним світоглядом є відповідно ідеологія націоналізму чи консерватизму. Націоналісти звинувачували УНДО у співпраці з польською владою, а консерватори вважали УНДО винуватцем радикалізації націоналістичного руху.

Складається враження, що під час своєї громадської та літературної діяльності Д. Донцов мав лише одного рівноцінного, енергійного та так само талановитого опонента – О. Назарука. Боротьбу за Церкву між різними політичними партіями та рухами О. Назарук оцінював позитивно, вважаючи, що «до найповажніших справ кожного народу, отже й нашого, належать справи релігійно церковні. ...В боротьбі за них беруть участь не

тільки мужчини, але й жінки та діти, як за ніякі інші справи. Отже на справи релігійно-церковної боротьби треба звертати відразу й заздалегіть як найбільшу увагу» [6, арк. 2]. Слушно зауважив І. Лисяк-Рудницький, що О. Назарук протягом свого перебування за кордоном пережив переоцінку власних цінностей. У політичному сенсі він став консерватором і зблизився з В. Липинським. В особистому житті став католиком (греко-католиком), проте дуже невиразною була в його поглядах межа між консерватизмом та католицизмом [11, с. 54].

О. Назарук, працюючи та спілкуючись із духовенством, у США – з єпископом Богачевським, у Галичині – з єпископом Г. Хомишиним, був клерикалом. Він вважав, що українську політичну справу потрібно будувати на релігійній платформі й обстоював інтереси Греко-католицької церкви [11, с. 54].

З націоналістичною ідеологією Д. Донцова О. Назарук ознайомився 1926 р., перебуваючи у Філадельфії та працюючи редактором католицької газети «Америка». Спочатку О. Назарук, прочитавши працю Д. Донцова «Націоналізм», опублікував деякі її уривки в газеті, та загалом вважав, що Д. Донцов частково має рацію [11, с. 50]. Після того як про це довідався В. Липинський, він написав гнівного листа О. Назарукові та потрактував його дії як зраду ідей гетьманського руху. О. Назарукові вдалося залагодити світоглядний конфлікт, покликаючись на власну завантаженість роботою та на те, що він не мав часу належно опрацювати ідей Д. Донцова.

О. Назарук, як редактор «Нової Зорі», присвятив декілька своїх статей націоналістичній ідеології. В них усіх він піддав нищівній критиці ідеологію, яку творив Д. Донцов. Загалом дії націоналістів він називає «гангстерством» [14, с. 36]. Цей термін важливий, оскільки запозичений з англійської мови, а в США у цей період «гангстерством» називали бандитські угруповання. Оскільки якраз у 1920-ті роки О. Назарук мешкав у США, можна з певністю сказати, що, окреслюючи дії націоналістів згаданим терміном, саме те він і мав на увазі, адже добре розумів як значення цього слова, так і суспільно-політичний контекст його побутування.

Усе вчення про націоналізм, що його розвивав Д. Донцов, О. Назарук називав «демагогією» [15, с. 4]. Щоправда, редактор «Нової Зорі» не заперечував, що Донцов часто у своїх працях поряд із «демагогією» висловлював слушні думки: «Він переважно справедливо оцінив українського духа, закидаючи йому брак волі» [15, с. 9]. О. Назарук, будучи тривалий час добрим другом В. Липинського і захищаючи його інтелектуальну власність, звинувачував Д. Донцова у плагіаті. Вважав, що до появи творів В. Липинського Д. Донцов сам нічого не придумав [15, с. 9]. У статті наведено чимало прикладів такого плагіату: «Липинський поклав в основу світогляду будучої української нації волю, хотіння – і Донцов се зробив по нім» [15, с. 4]. Іншим серед багатьох прикладів є теза В. Липинського про те, «що нація без ідеї неможлива – і Д. Донцов се проповідує по нім» [15, с. 4]. О. Назарук вважав, що Д. Донцов використав одну фразу із праць В. Липинського – про провінціональне провансальство [15, с. 10] – і неправильно та невдало розвивав лише одну цю тезу. Однак, говорячи про Д. Донцова, Назарук теж несвідомо вдавався до

націоналістичних методів. Він вважав, що корінь зла ідеології Донцова криється в етнічній належності цього ідеолога націоналізму, називаючи його «москалем з походження» [15, с. 13]. Редактор «Нової Зорі» називав пропагований Донцовим націоналізм «звіриним» [15, с. 13].

Автор також міркував про те, чому націоналізм, не Донцова, а загалом, тимчасово не відкидав релігії та Церкви. Таких причин О. Назарук налічував чотири. По-перше, це дозволяло мати доступ до українського народу [14, с. 33]. По-друге, це знижувало пильність українського духовенства, а також дозволяє залучати священників до своїх лав [14, с. 33]. По-третє, «перепиняє організування доконче потрібних чисто католицьких установ, таких, як нпр. «Скала», бо витворює опінію, що мовляв нащо нам католикам заклади, «якісь» окремі товариства, коли мовляв націоналісти признають католицьку віру» [14, с. 34]. По-четверте, вважав, що націоналісти прикриваються визнанням релігії з метою полегшити збір коштів під церквою [14, с. 33].

До того ж на ідеологію Донцова він покладав відповідальність за те, що діти «знайшлися як невинні жертви поганського націоналізму в тюрмах і на шибеницях, а він сам ходить свobodно по Львові» [14, с. 57].

О. Назарук вважав ідеї донцовського націоналізму такими, що руйнують цілість української нації та вносять протиріччя між класи. Він вважав, що «обов'язок нації супроти себе – виховати всі свої кляси і стани...» [15, с. 35], оскільки нації існують, щоби виконувати обов'язок перед Богом, перед собою, перед іншими націями [15, с. 34]. Як бачимо, ще однією відмінністю у поглядах Д. Донцова та О. Назарука є те, що автор не розглядав, що інші нації стосовно української є ворогами.

Однозначно негативні думки О. Назарука та єпископа Г. Хомишина стосовно ОУН поєднувалися з розумінням того, що націоналістична молодь мала добру мету. З дозволу єпископа О. Назарук в 1933 р. долучився до українських адвокатів, що захищали Миколу Лемика [21, с. 476], який 21 жовтня 1933 року з наказу Проводу Українських Націоналістів вбив начальника канцелярії консульства СРСР у Львові Олексія Майлова. Акт було виконано на знак протесту проти організованого радянською владою голодомору 1932–1933 років в Україні. Цей судовий процес об'єднав погляди різних політичних сил.

Отож О. Назарук позитивно оцінював ті думки Д. Донцова, які висвітлювали стан суспільства після Першої світової війни. Нову націоналістичну ідеологію розцінював як загрозу християнським цінностям та загрозу галицькому суспільству. О. Назарук вважав комуністичну та націоналістичну ідеології подібними за змістом, оскільки одна ідеологія вивисувала із загалу робітничий клас, а друга – одну етнічну спільноту.

Публікуючи в 30-ті роки статті про загрозу радикального націоналізму, О. Назарук демонстрував свою політичну позицію та своє бачення національного розвитку українського суспільства. Політик стояв на консервативних монархічних позиціях. Своім ідейним натхненником вважав В. Липинського, з яким довгий час листувався та був його товаришем. О. Назарук вважає, що «монархізм се вічна ідея людства, котра так правильно вертає по кожній руїні, щоби будувати, як вертає день по ночі, щоби світити» [15, с. 29].

Консерватори-монархісти були переконані, що їхня ідеологія приведе до успішного втілення державотворчої ідеї. О. Назарук вважав, що «є тільки дві основні державні форми правління: монархія і республіка. Головна між ними відмінність полягає на тім, що воля яка рішає різні справи в державі, твориться в монархії природно в голові одної особи, а в республіці твориться штучно через зложення поодиноких актів волі в більшій кількості осіб» [2, арк. 1].

Аналізуючи історію України, О. Назарук вважав, що монархічна форма державності більше відповідала ментальним особливостям українців [2, арк. 1].

З огляду на це О. Назарук не міг пробачити Є. Коновальцю подій 1918 року. Саме Є. Коновалець, полковник УСС, брав безпосередню участь у поваленні Гетьманського уряду П. Скоропадського. Про ці події вже після вбивства провідника ОУН Є. Коновальця О. Назарук, оцінюючи його постать в українській політиці, висловив такі думки. По-перше, повалення гетьманського руху було великою помилкою, і до неї причетний Є. Коновалець. По-друге, без Є. Коновальця та УСС повстання та повалення влади П. Скоропадського не відбулося б. По-третє, підпільні організації, якими керував Є. Коновалець, спричинили «багато безцільних жертв» з негативними наслідками [3, арк. 10].

Таку думку також висловлювали й інші політичні сили та значна частина галицької інтелігенції. Уже 1930 р. після масової саботажної акції ОУН налякані польськими репресіями, пацифікацією проводи трьох партій – УНДО, УСРП, УСДП опублікували спільне офіційне повідомлення, в якому зазначено: «Зокрема в справі масових пожеж, стверджується, що поскільки вони справді є ділом українських рук, то вони з національного погляду безцінні, позбавлені політичного змісту та неоправдані навіть ніякими революційними мотивами» [1, арк. 70].

О. Назарук вважав, що героїзація Є. Коновальця як провідника терористичної організації була недоцільною. Він писав, що «дуже небезпечна річ видвигати на педистал геройства начальників терористичних організацій, небезпечна для морального здоров'я і сили нації. Всюди, де такі спроби роблено, мало се недобрі наслідки» [3, арк. 11].

Носієм націоналізму, на відміну від Донцова, О. Назарук вважав не тільки селян, а й пролетаріат, інтелігенцію. У гетьмані Скоропадському, який перебував в еміграції, автор вбачав провідника та майбутнього монарха України: «українському народові треба Монарха з владою, яка переходила б з батька на сина або дочку, коли нема сина. Таким Родом на Україні управненим і зобовязаним до виконання влади Монарха був і є гетьманський рід Скоропадських, який уже правив на Україні в 18 столітті в особі Гетьмана Івана і правив за нашої пам'яті в особі Гетьмана Павла і повинен в майбутньому правити в особі його сина Данила» [2, арк. 4]. Також О. Назарук негативно висловлювався стосовно виборної системи та, зокрема, виборів монарха. Консерватори вбачали в партійності та у виборах загрозу міжусобиць, що могло призвести до конфлікту на основі партійної належності як окремих представників різних партій, так і до міжрегіонального конфлікту.

Підсумовуючи, варто наголосити, що критика націоналізму з боку консервативних ідеологів стосувалася передусім методів втілення державницької ідеї. Важливим аспектом консервативної ідеології стала ідея створення політичної нації. Таким чином ця ідеологія і її прихильники намагалися залучити до українського державного проекту представників національних меншин. Націоналістичний рух у 1920–1930-х рр. будував свою зовнішню та внутрішню політику, орієнтуючись на власні сили.

Католики-окциденталісти та Г. Хомишин вважали, що українці мали здобувати свою незалежність за декілька етапів. На першому слід було обмежитися автономією у складі Польської держави. Стосовно Польської держави позиція Г. Хомишина була більш лояльною, за що його часто критикували як націоналісти-радикали, так і помірковане крило українських патріотів.

Щодо того, яким має бути католицьке бачення націоналізму, позиції практично збігалися. Усі католики наголошували: ідеологія націоналізму має відповідати нормам моралі та вченню Католицької церкви. Водночас духовенство підтримувало ідею створення Української держави, проте визвольний рух, на його думку, варто було проводити парламентськими та просвітницькими методами.

Ідеологію Д. Донцова найбільш конструктивно піддавав критиці головний редактор «Нової Зорі», ідейний послідовник консерватора В. Липинського та єпископа Г. Хомишина О. Назарук. Альтернативу «деструктивному націоналізмові» О. Назарук вбачав у консервативній ідеології та в монархічному способі правління в майбутній Українській державі.

Отож, консервативні ідеї В. Липинського у 1920–1930 р. мали своїх прихильників у колі інтелектуальної української інтелігенції, серед представників гетьманської течії, частини консервативного духовенства на чолі з Г. Хомишином. Вони пропонували своє бачення державотворчої ідеї та власну систему політичного устрою майбутньої держави, основою якої мав стати Гетьман. Така позиція консерваторів частково робила цю ідеологію подібною до націоналістичної, представники якої в міжвоєнний період захоплювалися культом вождя-провідника.

Список використаних джерел:

1. ЦДАГО України. ф. 6. оп. 1, спр. 265.
2. ЦДА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 109, 47 арк.
3. ЦДА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 118, 51 арк.
4. ЦДА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 123, 49 арк.
5. ЦДА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 144, 71 арк.
6. ЦДА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 146, 28 арк.
7. ЦДА України у Львові, ф. 358 («Шептицький Андрей»), оп. 1, спр. 7, 115 арк.
8. ЦДА України у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 229, 37 арк.
9. Діло. – 1934. – 16 липня.
10. Липинський В. Листи до братів хліборобів / В'ячеслав Липинський // Дві концепції української політичної думки. В'ячеслав Липинський – Дмитро

Донцов / уложив проф. Г. Васькович. – [б. м. в.] : Накладом Ради оборони і допомоги Україні Українського конгресового комітету Америки, 1990. – 580 с.

11. Лисяк-Рудницький І. Назарук і Липинський: історія їхньої дружби та конфлікту / Іван Лисяк-Рудницький // В. Липинський. Твори, архів, студії; [під ред. І. Лисяка-Рудницького]. – Філадельфія, 1976. – С. 173–245.

12. Митрополит Андрей Шептицький. Життя і Діяльність: документи і матеріали 1899–1944. Том II. Кн. 2. Церква і суспільне питання. Листування / [упоряд. О. Гайова, А. Кравчук]. – Львів : Місіонер, 1999. – 1096 с.

13. Мірчук П. Нарис історії ОУН. 1920–1930 роки / Петро Мірчук. – 3-є вид, доповн. – К.: Українська видавнича спілка, 2007. – 1006 с.

14. Назарук О. Антонів день. Гоги і Магоги / Осип Назарук. – Львів, 1936. – 24 с.

15. Назарук О. Націоналізм Донцова й інші мушугізми / Осип Назарук. – Львів, 1934. – 53 с.

16. Сенсаційний пастирський лист єпископа Хомишина // *Plustrowany kurjer codzienny*. – Kraków, 1931. – № 82. – 23 marca.

17. Українська проблема, інтерв'ю з Преосв. Григорієм Хомишиним // *Нова Зоря*. – 1933. – 9 лютого.

18. Українська проблема. Написав для духовної і світської інтелігенції українського народу Григорій Хомишин Станіславівський Єпископ. – Станіславів, 1932. – 188 с.

19. Хомишин Г. Пастирський лист Григорія Хомишина, єпископа Станіславівського, до клира і вірних Станіславівської Єпархії про грозачі небезпеки / Григорій Хомишин. – Станіславів, 1925. – 21 с.

20. Хомишин Г. Про грозу духовної руїни. Пастирський лист Григорія Хомишина, єпископа станіславівського, до духовенства і вірних станіславівської єпархії. Другий наклад // Григорій Хомишин. – Львів, 1933. – 40 с.

21. Шухевич С. Моє життя. Спогади / Степан Шухевич. – Лондон: Видання Української видавничої спілки, 1991. – 619 с.

**CRITICISM OF THE UKRAINIAN NATIONALIST MOVEMENT BY
STANISLAV'S BISHOP GREGORY KHOMYSHYN AND BY
«NOVOZORYANSKOYU GROUP»
IN THE INTER-WAR PERIOD**

The article highlights the position of the bishop Gregory Khomyshyn and his adherents regarding Ukrainian integral nationalism. The main focus is on the role of the Greek-Catholic Church in the complex political, intercultural processes during the period between world wars. In this article were analyzed political views of Khomyshyn.

Keywords: *Gregory Khomyshyn, nationalism, Greek Catholic Church, political religion, OUN, conservative ideology.*